

Camus ideje – a mi időnk

Mint a *vaucuse*: bő forrás, karszt-mondataiból a szív szenvedélyei és nagy művészi tanítás tör elő. Jólesik remélni, hogy Albert Camus minálunk eleve érzelmi axióma.

Nevünkre címzett, irodalmilag is értékelhető politikai viselkedése, szomorú gyónásba és prózasorokba öltöztetett elégia a megbotránkozásról. Amellett kiáltó ítélet. S egyben a részvét, a megértés és a merészség markáns megnyilvánulása, amely bizonyosan dörömbölésként hallatszott anno a határszéli hitvány vasredőnyön. Camus erőteljes állásfoglalása a *Tempo presente* olasz folyóirat felkérése nyomán született; és egy nemzetet egyenrangúsít magával a szabadsággal. Érzelmi átélését és protestálását külön emeli, hogy Camus-tól merőben idegen bármifajta diktált felháborodás. *A magyarok vére* Kelet és Nyugat viszonyában cselekvő gondolat, sőt fizikai hatás és visszahatás. Kellően egyértelmű és részvevő ahhoz, hogy energizmusnak érezhessük. A szellemi szálak mellett, azon az ünnepből terrorba forduló őszön a gyakorlat útvonálán is dolgozott: saját költségre segélycsomagokat indított hozzánk.

Jó volna megkérdezni a mostani század búcsúesztendeinek jövendő esztétikusát (ha személye nem csupán fikció): ó, testvér, nálatok Camus-t felérni kunszt vagy természetes tartás? (Merthogy – s ez pótlólagos üzenet, oda-túlra, a későbbieknek –: a végleg fiatal mester csaknem hatvan lepergett évre rugó utóéletében nem kevesen vívtak az életmű legalább részbeni kétségbevonásáért. Hogy sikertelenül, az a Camus-t a divat ellenére becsülőkben kellemes izomérzet, tartós szívügy!) Czesław Miłosz (1960-ban kelt esszéjében) nem ellensúlyoz, amikor Camus-ról ír, hanem pontosít: „Camus-nek semmi köze azokhoz a jelenkori nihilistákhoz, akik azt állítják, hogy minden abszurd, ezzel burkolóznak passzivitásba, és menekülnek a lehető legkönnyebb életbe. Camus az emberek testvériségét és – tökéletes – hősi erényességét hirdette, éppen azért, mert ezt nem támasztja alá semmi.”

Őbenne a történeti érzékű, engesztelhetetlen moralista lázad az ellen a történelem ellen, amelyről Shakespeare a *Macbeth* V. felvonásában így ír: „Mese, mit egy bolond beszél, teli / hangos dagállal – ám értelme nincs.”

Nem szabódik néven nevezni az akasztófák szocializmusát, s a lázas, beteges világnézet híveit meglehetősen érdes iróniával figyelmezteti a *Les Temps Modernes* hasábjain, 1952-ben: „a baloldalnak, amely súlyosan skizofréniás, rég gyógyíttatnia kellene magát”.

Sartre és köre dühbe jön, téziseik álkulcsaival és pajszeroival feszegetik, méghozzá eléggé megszállottan, főleg *A lázadó ember* végkövetkeztetéseit. Két évvel a kötet után Sartre szavai tajtékzanak. „Minden antikommunista közönséges gazember, emellől nem tágítok, ezt a véleményemet nem fogom soha megtagadni.” (Könyvben: *Situations IV. Portraits*. Párizs, 1964, Gallimard.)

Persze: aki jól akarja olvasni Camus-t, nem tanokon és érdekek prédikátumain fog eljutni hozzá – és hogy mért őhöz, inkább, mint bárki máshoz? Camus különleges alkat, tényleg az. Irgalmas angyalszíve ugyanis szerelmes szív, ámbár gyakran kőkemény. Lázadása pedig épp annyira kérlelhetetlen, mint amennyire karitatív. A nagy írók feszültségkeltők, és a múlt idő kiújítja őket. Albert Camus írói apoteózisának minősége nemcsak a világ faggatása a szabadság életéről, hanem az egyre ferdülő világot a végső töréstől visszaölelő morál is.

Nincs egyetlen munkája, amely ne zengéstelen, de annál megragadóbb képes líra volna, egyszersmind feszes, élesre metszett próza. Írói törekvései nemegyszer metaforákban, szellemes paradoxonokban („Tisztánlátásomat abba helyezem, ami tagadja.”) kelnek életre; azon van, hogy minél többet megéreztesen az élet komplikáltságából. Tömör beszédű íróként tudja előre, hogy munka közben sok mindent elvetni kényszerül, s ezeket azonmód el is ejti.

(Az csupán ráadás, pompás kuriózum, hogy elmerészkedett a verses költészet tartományába is, ott viszont mégis zeng, s persze a tengerről, amely felé egész élete gravitált, s amelyről valószínűleg ő írta le a legtömörebb, legsokrétűbb prózamondatot: *Nőül veszem a tengert*. Már hogyan kívánta volna meg; nem kislángú érzelemről tanúskodnak verssorai. A tengert nonpluszultrajában, a szerethető élet szimbólumának titulálva jeleníti meg: „Tenger-zománcú tiszta reggel, / liliomos fényű latin gyöngy [...] szép kék bölcső, melyben ott ring a bizonyosság, / oly közel, ó, oly közel a kezünkhöz...”)

A spanyol ősoktól származó Camus, mint annyian, a gyermekkorában leli szent gyökereit. Noha családja „még a betűket sem ismerte, a puszta hallgatásával, tartózkodásával, természetes és egyszerű büszkeségével olyan leckét adott nekem, mint azóta senki” – szól a vallomás a francia moralista esszé, a Pascal-félék örökösétől. Albert Camus a világról ésszerű, tagolatlan képet akar. Latin lélek, a szavak, a gondolatok embere, a szinte önkéntelen logikáé; az ő felfogásában épp ezért logikus, hogy az erkölcsből és az ógörög mértéktől elágazó utak ugyan messzire vezethetnek, akár a távolság rejtelmeit felölve, többnyire mégis meddő sivatagokba torkollanak. A túlságig vitt kalandozásokkal szemben

az erkölcsi életelv és a hellén mérték értelme és igaza abban a világbizalomban rejlik, mely krédó gyanánt hangzik a *Nyár Algírban* (1939) című esszéjéből: „A világ előbb-utóbb mindig felülkerekedik a történelmen.”

Mihelyt az ember elszakad a földtől, jó eséllyel számíthat rá, hogy a borúlátás tehetetlen játékszerévé válik. „Semmi sem mutatott benne holmi műkedvelő, szkeptikus vagy cinikus természetre” – írja róla barátja és intellektuális életrajzának szerzője, Roger Grenier.

Hogy mennyire elhatározottan, mondhatni drámaian érik meg arra az öserőre, amelyet majd déli gondolkodásnak nevez, nemcsak nagyszabású terveiből, sokat forgatott műveiből, de kevésbé ismert munkáiból is kitűnik.

Camus 1946 márciusában az Oregon nevű gőzösön New Yorkba utazik. Ismeri a rajongást (hány és hány szerelme mesélhetne erről!); tudja, mi a tartózkodás; e végleteket a Keleti parton is átéli. A *Formes et Couleurs* magazin közli 1947-ben Camus *New York-i esők* című cikkét, amely félreérthetetlen magyarázatát adja, miféle döbbenet zárta el a latin utas első Amerika-élményét az irodalmi hasznosítástól. „A szürkén ködlő levegőben a kifehéredett felhőkarcolók úgy sorakoznak egymás mellett, mint valami gigantikus sírok a holtak városában, de mintha kicsit inognának a lábukon. A magány órái ezek. Nyolcmillió ember, vas- és cementszag, az építészek orgiája és közben a legembertelenebb magányosság.”

Egyáltalán nem véletlen, hogy a három évvel későbbi, braziliai körútján gyűjtött anyag viszont *A száműzetés és az ország* (eredetiben: *Szabad vizeken számkivetve*) talán legmegkapóbb novellájában, *Az eleven kőben* majd makulátlan művészi formát nyer. Apró érdekesség, mert különben a komolynál is komolyabb, de annál léletszeretőbb Camus természetétől fogva sokszínű személyiség, milyen gyerekes büszkeséggel üzeni az Egyesült Államokból francia barátainak, hogy ő itt a kis Bogart. (A híres színésszel való nem annyira szembeszökő hasonlóságára – főképp szorosán viselt világos esőkabátjában – rá is játszik.)

Értjük, persze: néha vissza kell térni a játékhoz, a magasfeszültségű tanulságtételek, az állhatatosság is oldást kíván – és a mindig olykor csak percekre érvényes mandátum. Így értjük: „Mindig virágokra, mosolyokra, gyönyörű nőkre gondolok.” Máskülönbén Albert Camus-nek semmi szüksége a hódító férfiasság külsődlegességeire. Egész élete a dicsőség és a küzdelem kereszteszédéseiben zajlik. Ami pedig a nőket illeti: tele van odaadással, rajongással, hűségesküvel; szerelmi pályafutása szünni nem akaró bizonyítás a gyönyörködtető változatosságról.

„Szinte mindig – azt hiszem, hazugság nélkül mondhatom – mindenkiért lázadtam, azért, hogy mindenkinek az élete fölemelkedjék a fénybe” – írja a meszterének, Jean Grenier-nek ajánlott *Színe és visszája* előszavában. Mi ne tudnánk szókimondó lázadásáról? A nyugati írók között 1956-ban nem volt nálánál őszintébben bátor senki. „Létezik egy igazi Európa, mely abban egységes, hogy az igazság és a szabadság nevében ellenszegül a zsarnokságnak. A magyar szabadságharcosok ezrei ma ezért az Európáért halnak meg” (*A magyarok vére*).

Camus a gondolat kifelé ható energiáját illetően is teljesen tudatos. Némelyek makacsul filozófusként említik, mindhiába, hogy az író többször is aláhúzza: nem filozófus ő. A filozófia hatása és kifejezőereje a gondolkodás bátorságából ered; a filozófus énje egy mérnöké, aki az ész számára tervez, de a kivitelező, a filozófia absztrakt építményének kőművese se más, mint az ész. A képies színezetű, ihletett filozófiák, a szív bölceletei (mert ezek sem kuriózumok) a gondolkodás flörtjei a költészettel; és mellesleg csöppet sem szégyellnivaló, ha e liezonok óráiban filozófia és költészet egymás karjaiba omlanak. A műalkotások fő-fő építőmestere azonban mégiscsak a szív; például az irodalomban, már ha jól meggondoljuk, végre is az értelem sem egyéb, mint ráérzés. Camus annyira az irodalomé, hogy még a minden bizonnyal legismertebb és nem egy pontján a bölcsélet formáit öltő *Sziszüphosz mítoszában* sem filozófus. A kétségkívül egyedülálló mű egy magatartás, az abszurd életérzés metsző képe, nem filozófia, hanem lírai nagyesszé az abszurdról, mely (Camus szavaival) „nem más, mint az emberi jajszó és a világ örjítő csendjének szembeállítását”.

Készen van már a *Közöny*, időben még kilenc év (például a *Caligula*, *A pestis* születési időszaka), és 1951-ben világra jön *A lázadó ember*. A korán kicsiszolt, metaforikus nyelvezet, amely olyannyira jellemzi a szerzőt, vitázik, ragyog, pontos, maró, keserű és biztató. Camus-nél a műfaji keret ugyan változhat, de néhány, szabályt erősítő kivételtől eltekintve, elbeszélés, regény, színpadi mű: belső formájában változatlan és ugyanaz – esszé. Két lábbal a földön álló, mégoly plasztikus figurái is, ha belemelegszenek, voltaképp esszében beszélnek. *A lázadó ember* ismeretgazdag (pedig épp ezt kérték rajta számon leggyakrabban), kíméletlen színvallás a történelemtől, a prométheuszi ember sorsáról, szenvedéseiről és távlatairól. A tisztánlátó latin lelkület ambiciózus gondolati pere egy egész kontinenssel. A nagyesszé megjelenése után még kilenc éve van Camus-nak, kilenc termékeny esztendő (például hátra van még *A nyár*, *A bukás*, és hátravan a Nobel-díj, Kipling után Camus a legfiatalabb Nobel-díjas). De lehetséges, hogy valakik szemében *A lázadó ember* túlságosan is lázadó, s túlzottan érdeksértő? Végzetes és talányos autóbalesetét itthon néhány forrás bántóan pontatlanul írja le; tudniillik, hogy Camus a Nobel-díjjal járó összegben vásárolt volna egy sportkocsit, és örült száguldozás közben fának ütközött. Mindebből semmi egyéb, csupán a sportkocsi igaz; egy Facel Vega FV3-as sportkocsiban utazott, amelyet barátja, Michel Gallimard vezetett, vidékről Párizsba tartottak; Sens közelében történt a baleset. A sejtelmekkel nincs mit kezdeni. Elég, hogy a tengerhez, a földhöz oly hű Camus egyik-másik előérzete sziklaszilárd bizonyosságot nyert.

A lázadó emberben egy helyütt így ír: „Európa titka az, hogy nem szereti már az életet. Világtalanjai azt gondolták gyermeketegen, hogy aki akár egyetlen napig is szereti az életet, az elnyomás évszázadait szentesíti. Ezért akarták letörölni az örömet a világ képéről, ezért száműzték messzire. A határok miatti türelmetlenség, lényük kettősségének elvetése, az emberi mivoltuk fölött érzett kétségbeesés végül embertelen mértéktelenségbe sodorta őket. Az élet méltó nagy-

ságát tagadva saját kiválóságukra kötöttek fogadást. Önmagukat emelték istenné jobb híján, és elkezdődött nyomorúságuk: kivájt szemű istenek.”

Esszébe foglalt ballada, rekviem Európáért? Egy entitásért? – amelyben a mi időnk: Camus ideje. Egy helyütt kerek-perec kijelenti: a szegénység úgy, ahogyan megélte, nem haragra tanította, hanem hűségre, néma kitartásra. Amennyiben előfordul, írja: „hogy bármelyikről megfeledkeztem, azért csakis én vagy a hibáim a felelősek, és nem a világ, amelyben születtem”. Majd így folytatja: „Szükségem van a tisztességre, mert nem vagyok elég nagy ahhoz, hogy boldoguljak nélküle!”

Ha lázad, haragszik, netán harangozik is e sorokban Camus, az időszerűségének jele. Redőkbe vont arcán talányos mosoly. Meghallja-e őt Európa politikai vásárainak lárájában?

Molnár Dénes: Rákóczi-vár, Gújmesbükk (Erdélyi várak mappája, fémetszet)